

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA”, IAȘI
FACULTATEA DE LITERE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE STUDII FILOLOGICE

***LA POÉTIQUE DES ÉLÉMENTS FONDAMENTAUX DANS L'ŒUVRE DE
JEAN-MARIE GUSTAVE LE CLÉZIO***

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:

PROF. UNIV. DR. ALEXANDRU CĂLINESCU

DOCTORAND :

MIHAELA IULIANA MARARI

IAȘI, 2018

Mihaela Iuliana Marari

La data de **7 septembrie 2018**, ora 10:30, în Amfiteatru „**A. Philippide**” (III. 12., corp A, etaj 2), drd. Mihaela Iuliana Marari va susține, în ședință publică, teza de doctorat cu titlul *La poétique des éléments fondamentaux dans l'œuvre de Jean-Marie Gustave Le Clézio*, în vederea obținerii titlului științific de doctor în domeniul Filologie.

Comisia de doctorat are următoarea componență:

Președinte:

Prof. univ. dr. Lăcrămioara PETRESCU,

<http://media.lit.uaic.ro/wp-uploads/LACRAMIOARA-PETRESCU.2016-CV-.pdf>., Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Alexandru CĂLINESCU,

https://francezauaic.files.wordpress.com/2017/03/cv_alexandru-calinescu.pdf., Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.

Referenți:

Prof. univ. dr. habil. Simona-Mihaela MODREANU,

<http://media.lit.uaic.ro/wp-uploads/Simona%20Modreanu.pdf>., Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.

Prof. univ.dr. Elena-Brândușa STEICIUC,

<http://doctorat.unibuc.ro/wp-content/uploads/2016/11/CV-Br%C3%A2ndu%C8%99a-Steiciuc.pdf>., Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava.

Prof. univ. dr. Radu TOMA,

http://old.unibuc.ro/prof/toma_r/docs/2017/feb/12_19_17_10CV_et_publications_Radu_Toma.pdf., Universitatea din București.

Rezumatul tezei de doctorat

Organizarea studiilor de doctorat la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Cuprins

Abrevieri ale titlurilor cărților lui J.-M. G. Le Clézio.....	6
Introducere.....	8
I. Le Clézio, premiul Nobel pentru literatură: ecouri.....	16
II. Opera lecléziană, la răscrucea mai multor influențe.....	21
1. Cărțile de căpătâi.....	21
2. Chemarea originilor.....	34
3. Jemia, o eminență nu chiar cenușie.....	38
4. Viața care se răsfrânge asupra operei.....	51
III. Apariția elementelor primordiale.....	70
IV. Abordări teoretice.....	101
1. Heraclit, cel dintâi.....	101
2. James Frazer și Roger Caillois, reprezentanții unei noi perspective asupra miturilor și asupra materiei.....	102
3. René Guénon: un tip de cunoaștere proprie inițiaților.....	106
4. Gaston Bachelard și „poeticile” sale.....	107
5. Mircea Eliade sau rigoarea dublată de șarm.....	132
6. Claude-Lévi Strauss, un spirit integrator.....	149
7. Gilbert Durand sau fondatorul antropologiei imaginarului și a științelor mitului.....	153
8. Northrop Frye și perspectiva criticii sale arhetipale.....	159
9. James Burgos sau poetica imaginarului asociată unei interpretări fără margini.....	162
10. Antropologie și poetică.....	168
V. Existența elementară.....	173
VI. Primele texte.....	175
1. <i>Procesul verbal</i>	175
2. <i>Febra</i>	182
3. <i>Potopul</i>	188
4. <i>Terra amata și Cartea fugilor</i>	192
5. <i>La Guerre et Les Géants</i>	198
6. <i>Voyages de l'autre côté</i>	205
7. <i>L'Inconnu sur la terre</i>	210
VII. Poetica elementelor fundamentale în opera lecléziană.....	213
1. Existența și traseul elementar(ă).....	216
VIII. Poetica apei.....	229
1. Baia.....	229
a. Contactul cu apa: o experiență individuală.....	230
b. Lalla și descendentele sale.....	234
c. Experiența (pre)batismală feminină.....	235
d. Experiența (pre)batismală individuală masculină.....	239
e. Experiența (pre)batismală mixtă.....	241
f. Baia feminină colectivă.....	242
g. Imaginea femeii dorite care se scaldă.....	244
2. Minunea sfântului deșertului.....	251
3. Apa și moartea.....	253

4. Povestea de dragoste eterinizată de către valuri.....	255
5. Concluzii.....	257
IX. Poetica pământului.....	261
1. Labirintul moale format din insecte: fața distructivă a ființei umane.....	263
2. Dezlănțuirea forțelor terestre.....	264
3. Păpușile de argilă.....	266
4. Peisajul mineral.....	268
5. Grota.....	271
a. Grota: refugiul preferat al protagoniștilor leclézieni.....	271
b. Grota: sinonim al locuinței stabile și permanente.....	273
c. Grota: adăpost temporar al personajelor.....	277
6. Lalla și Le Hartani: o unire simbolică.....	282
7. Léon și Suryavati : o dragoste împărtășită.....	285
8. Povestea domeniului Alma.....	288
9. Concluzii.....	296
X. Poetica focului.....	298
1. Focul primitiv.....	299
2. Focul rezultat al progreselor tehnice.....	303
3. Focul războiului.....	306
4. Focul răzbunării.....	310
5. Incinerarea.....	313
6. Focul corpurilor și focul domestic.....	319
7. Foc și aer.....	322
a. Desenul lui Raphaël Zacharie.....	322
b. Personajul fumător.....	323
8. Concluzii.....	324
XI. Poetica aerului.....	328
1. Copacul.....	328
a. Laurul.....	329
b. Smochinul și arborele chalta.....	331
c. Tamarinul.....	334
d. Arborele de mango și arborele Yama.....	337
e. Arborele tambalacoque.....	343
2. Vântul.....	345
a. Vântul răcoros și vântul rece.....	346
b. Vântul răului.....	349
c. Vântul violent, vântul blând și vântul mării.....	350
d. Vântul deșertului.....	353
e. Vânturile celor patru puncte cardinale.....	355
3. Cerul.....	357
a. Culorile cerului.....	357
b. Cerul roș(iatic).....	360
c. Cerul violet.....	361
d. Cerul galben.....	363
e. Cerul negru.....	364
f. Cerul alb și cerul gri.....	365
g. Cerul înstelat: învățătura stelelor.....	367

4. Concluzii.....	369
XII. Concluzii.....	372
Bibliografie.....	380

Introducere

Teza de doctorat „Poetica elementelor fundamentale în opera lui Jean-Marie Gustave Le Clezio” este construită pe intenția de a pune față în față un scriitor și un concept abstract, dar posibil de adus la foarte numeroase actualizări concrete. Funcționarea primului prin cele din urmă și jocul dialectic care rezultă din ansamblul lor susțin și ușurează receptarea textelor, creând o grilă de lectură aptă să pună în evidență mesajul lor general, care este unul de mare actualitate: revenirea la natură (adică la compania elementelor fundamentale), ca o soluție împotriva spaimelor actuale ale omenirii.

Lectura romanelor publicate de Le Clezio creează sentimentul unei proze cu o amprentă unică. Este o proză în care apar spații imense arse de soare, stânci aride cu concavități transformabile în adăpost, indivizi solitari sau grupuri aflate mereu în călătorie, țărături de mare pustii, oameni care au părăsit lumea, dar sunt fericiți. În amonte vom găsi o neobosită căutare a copilăriei și în general a originilor, fascinația mării și deșertului, sindromul vieții trăite într-o perpetuă mișcare/ căutare. Tot atâtea elemente inedite, care, pe fondul scriiturii actuale, orientată către alte direcții, generează originalitate.

Partea I

I. Lui Le Clezio i s-a decernat în 2008 Premiul Nobel pentru literatură. Academia suedeză l-a calificat cu ocazia decernării drept un „écrivain de la rupture, de l’aventure poétique et de l’extase sensuelle, l’explorateur d’une humanité au-delà et en dessous de la civilisation régnante”¹.

Lumea literară a considerat opțiunea ca fiind legitimă (mediul academic european, în cea mai mare măsură) sau exagerată (mediul academic american, care avea în această privință un sentiment de frustrare). Discuția apărută în jurul premiului i-a sporit scriitorului notorietatea atât pe vechiul continent cât și dincolo de ocean, el făcând de-acum înaintea obiectul a numeroase dezbateri între specialiști ai literaturii, fie la nivel mediatic, fie la cel colocvial. Traducerile au apărut ori s-au înmulțit, creând noi adepți care însă nu intră în sfera a ceea ce se numește „publicul larg”, scriitorul rămânând să intereseze cel mai adesea mediile intelectuale de pe toate continentele.

Au venit și premii literare, altele decât cel al Academiei din Stockholm, colocvii internaționale și invitații la diverse dezbateri și interviuri. Au apărut lucrări de doctorat axate pe opera lui la

---

¹ Horace Edghal, Svenska Akademien, Communiqué de presse, 9 octobre 2008, « Prix Nobel de littérature pour 2008 Jean-Marie Gustave Le Clézio », URL : <http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/2008/press_fr.pdf>.

universități dintre cele mai îndepărtate de spațiul european, dovadă a intrării definitive a scriitorului în zona de interes a specialiștilor celor mai avizați din lumea întreagă.

România se numără printre țările cele mai interesate de scriitor : Irina Mavrodin a studiat aspecte ale creației romancierului încă de pe vremea când accesul la literatura occidentală era restricționat. Ulterior, alți cercetători au publicat articole sau teze de doctorat care i-au studiat opera.

II. Scriitorul a fost îndelung pregătit de familie și mediul social pentru cariera pe care avea să o realizeze. Lectura a fost ocupația sa predilectă în copilăria marcată de război, de absența tatălui și de singurătatea dată de neputința de a se apropia de alți copii, precum și de prezența unei biblioteci impresionante la îndemână. A învățat engleza (din cărți), ceea ce i-a permis să treacă ușor de-a lungul întregii vieți de la un cod la altul și i-a deschis orizontul către literaturile engleză și americană, care-i vor marca mai târziu scriitura (Salinger în primul rând). Formația generală i-a fost solid întărită de contactul cu filosofii antici (Parmenide, Occam).

II. 1. Din literatura franceză contemporană i-au fost dragi Michaux, Beckett, Sartre, Camus sau Robbe-Grillet, cu operele cărora a cochetat intertextual în numeroase romane. Adesea și mai ales în prima perioadă de creație, s-a aflat în umbra lui Lautreamont.

Lecturile au făcut din el un maniac al însingurării, singurătatea trecând adesea în textele produse (lucrarea lui de licență se numește *Le thème de la solitude dans l'œuvre d'Henri Michaux*).

II. 2. Le Clezio s-a născut la Nisa și și-a petrecut în acest oraș copilăria și adolescența. Cum însă familia sa avea rădăcini în Bretania, mergea adesea acolo, iar copilul și apoi tânărul au păstrat o imagine frumoasă a respectivelor sejururi. Ele i-au creat adultului o adevărată fascinație care l-a făcut să se identifice cu acele locuri și să le considere ale sale. În egală măsură este scriitorul atașat de frumoasa și exotica insulă Mauritius, în care ajunge tot cu ocazii aduse de relațiile familiale.

Ar fi greu să se ierarhizeze dragostea pentru acești trei piloni ai existenței sale, la care va face mereu referire și ale căror structuri peisagere sau de mentalitate vor deveni cu timpul structuri discursive ale operei. Ele nu se află niciodată în opoziție, nu creează conflicte identitare, ci contribuie fiecare la armonia psihologică a ansamblului.

II. 3. Spre deosebire de copilăria, dificilă afectiv, a lui Le Clezio, viața de familie a adultului este una împlinită, trăită într-o armonie autentică, care depășește cadrul contingentului pentru a se manifesta la nivel literar. Soția sa, Jemia, de origine berberă, este reprezentanta ajunsă în lumea

civilizată a unui trib african care practică încă nomadismul. Ea aduce în proximitatea psihologică a scriitorului zona, pentru europeni exotică, a unei populații cu chemări și obiceiuri unice.

Dacă primele texte lecleziene dezbăteau la modul ușor adolescentin teme precum singurătatea individului și spaima de moarte, cu timpul, acestea s-au estompat (mai ales după sejurul în Panama), iar odată cu apariția tinerei Jemia, au fost definitiv înlocuite. Romanul *Désert* este cu adevărat un produs al conlucrării celor doi parteneri pe plan literar, iar specialiștii care au căutat similitudini între personajul real (cu toate efectele aculturației pe care o trăiește) și lumea nomadă a nisipurilor nu au avut câtuși de puțin a șoma. De fapt, în spatele acestui roman se află căutarea înfrigurată a unui trecut nu numai personal, ci și de grup, de trib, de ambianță și trăiri. Experiența reală a celor doi în Africa sahariană a avut loc mult mai târziu și mărturia literară comună se regăsește în *Gens des nuages*. Călătoria a fost una de inițiere pentru Le Clezio și de reactualizare afectivă pentru Jemia.

Acest lucru se întâmplă, deoarece, dată fiind relația deosebită pe care o are cu soțul său, Jemia poate sugera soluții narrative, posibile evoluții ale personajelor, structuri textuale. Colaborarea merge uneori chiar până acolo încât familia Le Clezio redactează alte două texte împreună. Fapt este că, în calitate de „secretară” sau de colaboratoare literară, tânăra soție a avut/are o influență decisivă asupra creației scriitorului, fără însă a-i deturna chintesența.

III. Chintesența acestei opere se află în reluarea originală a problematicii condiției umane în context contemporan și în soluția propusă pentru ameliorarea ei: revenirea la natură. Or, cum natura înseamnă ambianță, adică pământ, apă, aer și foc, regăsirea lor devine cardinală.

Partea a II-a

IV. Fără a afirma explicit acest lucru, teoreticieni eminenți au spus-o recent : James Frazer, Roger Caillois, Mircea Eliade, Claude Levy-Strauss, Gaston Bachelard, Rene Guenon, Gilbert Durand, Jean Burgos, Northon Frye și mulți alții. Fiecare dintre ei a abordat, parțial sau monografic, elementele primordiale, semnalând aspecte inedite ale manifestării și efectelor lor în societățile contemporane. Coroborate, observațiile lor, întotdeauna inedite și pertinente, alcătuiesc un corpus de opțiuni de lucru capabile să asigure o abordare ordonată și eficientă, să facă adică toate serviciile oferite de o metodă.

Mircea Eliade vine cu ideea, străveche, dar înnoită, a caracterului ciclic al proceselor și deci cu teoria eternei reîntoarceri care caracterizează evoluția întregii Creații și în mod implicit, a omului. La Le Clezio această teorie explică de ce, din vreme-n vreme, grupuri mari de oameni refac

cu obstinație itinerarii ancestrale și experiențe déjà trăite, repetând fără sfârșit un proiect care duce către tărâmurii necunoscute.

Într-o altă zonă a cercetării sale, Eliade ne dă prin ecuația și metafora *homo humus* o mulțime de soluții pentru a înțelege funcționarea psihologică a celui care abandonează lumea civilizată și merge să trăiască într-o concavitate a țărmului de mare. Este vorba despre o chemare a pământului care se manifestă la toate vârstele și care devine mai imperioasă în condițiile în care mama, ea însăși concavitate creatoare, lipsește. Această relație se instaurează deoarece pământul se manifestă ca o autentică *Genitrix*, care reunește în sine toate semele reprezentative ale maternității.

Gaston Bachelard, prin „reveriiile” sale, contribuie la circumscrierea zonei de amonte a deciziilor anumitor protagoniști leclezieni, a teritoriului inconștient și imposibil de verbalizat în care se naște actul neașteptat al evadării din realul aducător de nemulțumire. Tot el furnizează cercetării particulare tipul de complex (al Ofeliei, a lui Charon, a lui Swinburne sau a lui Prometeu) în lumina căruia personajul poate fi analizat.

Roger Caillois, și el unul dintre marile spirite reprezentative ale secolului al XX-lea, oferă considerații utile în legătură cu dialectica raportului sacru – profan, pe care îl vede implicat în reînnoirea periodică a lumii și în funcționarea ei esențialmente unitară. El are o contribuție cu adevărat importantă în studierea focului și, de asemenea, în analiza ipostazelor acestuia, cu raportare la viața individului, a grupurilor umane mici, și a societăților. Este o viziune integratoare, care permite abordarea focului concret, dar și a celui metaforic, (precum focul inimii, al arsurii stomacului flămând), dar și, într-o viziune extinsă, a problematicii războiului.

Jean Burgos a creat o poetică care operează cu trei tipuri de sintaxă a imaginarului și care caută alternative la timpul mitic. Pentru el, atitudinea omului față de timp se manifestă fie sub forma revoltei, fie sub aceea a acceptării, fie, în sfârșit, în forma refuzului. Or, aceste moduri de raportare la timp sunt, în împrejurări deosebite, cele ale personajelor create de Le Clezio.

Toate aceste contribuții trebuie completate prin cercetările lui Claude Lévy-Strauss și Gilbert Durand, care au dus înainte teoriile imaginarului și au perfecționat abordarea mitanalitică a textului literar. La progresul realizat de ei se adaugă cel datorat lui Norton Frye, care se ocupă de simbol și mit.

Cercetătorul român Liviu Streza este, la rândul său, un support pentru investigarea operei lui Le Clezio în măsura în care, abordând ceea ce el numește „preînchipuiri ale botezului”, furnizează soluții convenabile pentru a trata problematica sacralității apei.

Alături de opțiunile de metodă venite dinspre teoreticienii amintiți, în cercetarea asupra operei lui Le Clezio se dovedesc necesare și liniile de investigație furnizate de antropologia poetică a lui Daniel Dubuisson. Acesta pleacă de la axioma că în operă se regăsesc experiențele, structura de personalitate și întrebările metafizice ale emițătorului, căci numai prin intermediul produselor sale discursive acesta le poate obiectiva. Se pune atunci problema raportului între poetică, poietică și literaritate, care raport va dezvălui modul în care textul a fost construit.

Partea a III-a

V. În centrul realității literare a romanelor lui Le Clezio se plasează de la sine conceptul de *existență elementară*. Existența elementară ar fi construită pe ideea de marginalizare, realizată semantic prin trei seme subsumate: evaziune, precaritate și natură.

Personajul leclezian, singur pe lume sau aflat într-o familie care-i creează disconfort psihologic, abandonează în mod neașteptat existența material sigură pentru a merge să se instaleze aiurea, într-un loc de aparență total neprietenoasă dar văzut ca fiind primitiv. El lasă în urmă rutina cotidiană, orașul deprimant, conflictele, războiul, societatea de consum. Despărțirea este definitivă și lipsită de regrete, iar viața în libertate este trăită cu o voluptate autentică. Protagonistul își improvizează cele necesare traiului, împrumutând din natură tot ceea ce îi lipsește. Viața i s-a schimbat, căci pământul îi oferă adăpost și îi creează sentimentul regăsirii mamei pierdute sau abandonate, de la mare primește hrana, vântul, soarele, cerul, imensitatea spațiului înconjurător îl euforizează și îl face fericit.

Timpul nu mai există, schimbarea zilei în noapte nu face decât să creeze noi ocazii pentru contemplare, căci contemplarea ambianței a încetat să fie accidentală și a devenit un fel de ocupație către care personajul se simte chemat și prin care se împlinește. Aici el își reface echilibrul de suflet, căci aici întâlnește universul paradisiac pe care îl simte ca fiind pierdut pentru sine sau pentru om.

Alături de conceptul de *existență elementară*, altele două se impun, anume cele de *geografie elementară* și *traseu elementar*. *Geografia elementară* ar fi harta zonelor frecventate cu precădere, între care Nisa și insula Mauritius sunt incontestabile (căci avem a face cu un scriitor care introduce propriul „vécu” în operă), iar *traseul elementar* ar desemna sintaxa, întotdeauna

diferită, a punctelor intermediare atinse, deplasarea personajului de la unul la altul făcându-se cel mai adesea pe mare.

VI. Textele publicate până la *Mondo et autres histoires* au în comun un soi de căutare a echilibrului, într-o societate de consum sufocată de spaime care au drept consecință pierderea individualității. În spatele stângăciei și a incapacității personajelor de a stabili relații autentice cu mediul și cu semenii se află lumea în care trăiesc dar și o teamă de cădere în neant care ar putea trece neobservată.

VII. Dincolo de diversele forme concrete pe care le ia în romanele lui Le Clezio, relația omului cu elementele se dovedește a fi omniprezentă, centrală și definitivă pentru opera lui, care este concepută ca o unică și imensă carte, cu structuri, motive și o atmosferă marcate deseori de iterație. Tot o constantă a acestei creații este procesul de construire, în fiecare roman, a unei existențe elementare având componentele celei anterior definite.

Partea a IV-a

VIII. Poetica apei. Marea reprezintă în opera studiată forma privilegiată pe care o ia elementul acvatic, iar acesta, la rândul său, apare ca materia primordială cea mai prezentă în traseul existențial al protagoniștilor. Apa, fie ea ocean, fluviu sau lac, atrage, îi face să parcurgă necondiționat, cu o chemare misterioasă în suflet, spații imense, de o ariditate normal descurajantă, dar care pe ei îi motivează.

Departate de a fi pentru ei un element de decor, apa le influențează psihologia, opțiunile și actele, având chiar un rol determinant în viața lor. Numeroase sunt cazurile în care, în mod voit, personajul se lasă purtat de apă în mod dramatic sau chiar tragic.

Spălarea sau îmbăierea sunt formele cele mai curențe de prezență a elementului acvatic în viața omului, dar la Le Clézio ele sunt ocazie pentru o purificare a sufletului. De aceea, ținta lor igienică se ramifică, incluzând o latură ritualică, realizată cu o atenție și o lentoare specifice, în momente ale zilei considerate propice și aducătoare de beneficii de suflet maxime. Și apoi, apa și în special apa mării, dă bucuria libertății, a unei libertăți absolute, imposibil de atins altundeva, altcumva sau altcândva.

Există de asemenea o dimensiune simbolică a contactului cu apa, căci, prin reiterare, baia devine un obicei care se transformă cu timpul în cutumă a grupului, cutumă care realizează menirea de a asigura supraviețuirea unei lumi pe cale de dispariție. În aceeași cheie poate fi interpretată opțiunea femeilor de a merge să nască pe malul apei, conform tradiției ancestrale a grupului.

Prima îmbăiere (ritualică) a pruncului, tot în apa mării, înseamnă imersiunea simbolică în timp și continuitatea generațiilor, dar și spălarea de păcatul originar, ca în cazul botezului instituționalizat. Gesturile de felul acesta pot fi realizate și de către bărbați, care însă acționează asupra copiilor aflați la vârste mai mari și dau actului o valoare inițiativă. Pe de altă parte, spălarea este considerată ca având efecte misterios benefice, de înfrumusețare, de însănătoșire sau de întinerire (la Fontaine de Jouvence). Ea este de asemenea văzută în lumea lecleziană ca o substanță a memoriei, ca un fel de element de legătură între trecut, prezent și viitor, desființează distanțele și face posibilă împăcarea sufletelor dezbinat.

În contextul civilizației africane în care apa este cel mai adesea absentă, cultul ei este explicabil, iar venerarea ei în cadru ritualic de către comunități umane largi devine o formă de individualizare a lor. Așa se întâmplă cu tribul oamenilor albaștri, care sunt în același timp strămoșii personajelor din *Désert* și ai soției scriitorului, Jemia.

Apa funcționează uneori ca o ancoră de salvare. Este cazul acelor protagoniști care, aflându-se într-un moment de criză intensă sau fiind pradă unui vid interior, se străduiesc să-l depășească plecând într-o călătorie către marea care spală și regenerează. Însă nu întotdeauna se întâmplă așa. Către mare se merge și atunci când posibilitatea unui nou început a încetat să mai existe.

Marea poate să ucidă ea însăși, pentru motive de nimeni cunoscute. Dar tot marea poate învăța omul, în sensul de a-l iniția, pentru ca el să transmită către generația următoare un mesaj și un apel. Aflat în prima sa zi de viață, copilul primește de la mamă, prin baia inițială, fiorul contactului cu marea, iar această legătură, în mod paradoxal definitivă, se va păstra de-a lungul întregii vieți, chemându-l într-o formă misterioasă, indescifrabilă din exterior, către un univers sacru, acum interiorizat.

IX. Poetica pământului. Elementul *pământ* constituie o prezență la fel de constantă la personajele lui Le Clézio. Sub forme diverse, el interesează pe toți tinerii fără familie și fără adăpost, pe toți cei care, pentru motive foarte diverse, au fugit de oameni, pe toți însingurații și pe toți nefericiții aflați în căutarea fericirii. Iar pământul pe care-l caută nu este mai niciodată pământul oamenilor, pământul locuit și transformat civilizațional, ci un teren sălbatic, un teren al nimănu, întotdeauna situat departe de lume. Aici, cel care refuză societatea sau a fost refuzat de ea caută concavități ale solului din care își face casă primitoare. *Primitor* pare să fie semul care caracterizează elementul *pământ* în relația sa cu personajele lui Le Clézio. Acest epitet îi vine, după cum spune Mircea Eliade, din calitatea Creației, și deci și a omului, de a fi, în esența sa, *humă*.

Primitor fiind, lăcașul ascuns protejează, iar cum protecția este esența însăși a maternității, pământul devine matern pentru toți exilații care-l caută.

Există în opera studiată numeroase repere toponimice, tot atâtea elemente constitutive ale geografiei elementare anterior menționate, în care protagoniștii își plasează timpul copilăriei pierdute. Aceste repere capătă o funcție identitară, parte a chemării misterioase care îi animă pe protagoniști și care se manifestă ca o recuperare simbolică a rădăcinilor.

Opțiunea pentru locuirea în subteran ascunde întotdeauna o asociere, o comparație prealabilă, în care există un comparat și un comparant. Comparantul este întotdeauna caverna, iar comparatul poate fi orice spațiu marcat de semnul +întuneric : o cală de vapor, o pivniță, sau chiar abdomenul femeii.

Grota îl apără pe cel primit în străfundurile pământului atât viu cât și dincolo de viața terestră. De aceea, cel dispărut se bucură de protecție chiar și atunci când ajunge în mormânt, căci în lumea întunecată există spirite care se înstăpânesc peste sufletele ajunse să locuiască în ea.

A te refugia într-o cavernă înseamnă a te ascunde de lume, a trăi în proximitatea elementelor, a te opune vicisitudinilor, a te retrage din viața socială la care, oricum, nu aveai puterea de a te adapta, a dispune de intimitate și de tihnă, a ieși din timp (după cum observă pe bună dreptate Jean Burgos).

Numeroase sunt cazurile în care protagonistul leclezian se instalează într-o cavernă a pământului și locuiește în ea fără a se gândi să o mai schimbe vreodată. Ea preia toate funcțiile echivalentului său civilizat, casa, și este văzută ca atare de cei din exterior. O relație ecuatională se instaurează pentru aceștia din urmă între locuință și locuitorul ei, așa încât primul și cea de-a doua sfârșesc prin a se suprapune.

Subteranul și întunericul care-l caracterizează, dar și sentimentul împlinirii, și în mod paradoxal, al libertății venite odată cu el completează sfera de conținut a existenței elementare a protagonistului.

X. Poetica focului. Abordarea elementului *foc* aduce în discuție alte realități reprezentative și alte repere ale existenței și geografiei elementare. Din punct de vedere teoretic, ea urmează liniile trasate de Claude Levi-Strauss și de mitologia focului lansată de Frazer, în care se face referire la trei etape ale prezenței acestui element fundamental în viața omului : epoca fără foc, epoca focului utilizat și epoca focului aprins, fiecare fiind prezentă la Le Clézio, dar în măsuri diferite.

În romanele reprezentative pentru prima epocă se reface într-un fel evoluția umanității în măsura în care protagonistul pleacă de la o etapă și ajunge în mod firesc la ultima, trecând la fel de firesc prin complexul lui Prometeu și prin cel al lui Novalis. Celelalte două etape din istoria focului se împletesc, într-o dialectică ușor de înțeles, cu manifestări ale elementelor *apă, aer și pământ*, iar jocul lor este abordat holistic.

Atitudinile umane față de foc sunt diverse, ele mergând de la teamă până la respect și trecând prin venerarea proprie triburilor africane. De aceea, elementul în discuție este prezent peste tot, atât acolo unde el aduce confortul căldurii, cât și acolo unde are loc un ceremonial cu valoare simbolică. În plus, se vorbește de foc atunci când se dorește a aminti căldura corpului, curiozitatea, speranța ori dragostea care ard pe om pe dinăuntru.

Problematika războiului la rândul său ține de manifestările focului, deoarece conflictul interuman armat este un rezultat al urii aproapelui, al dorinței de răzbunare și al deschiderii către competiția negativă. El se desfășoară cu o tehnică, rezultat al arderii, producătoare de ardere și unealtă a uciderii, care ucidere înseamnă și ea ardere și dispariție. În același sens, al dispariției individului, elementul în discuție devine formă de reintegrare între elementele cu câteva decenii în urmă creatoare de viață pentru același om.

Focul este, în sfârșit, creator de nou în măsura în care, după arderea produsă de el, lumea se prezintă într-o formă schimbată, reșezată și uneori mai bună.

XI. Poetica aerului. Elementul *aer* apare la Le Clézio ca o componentă importantă a existenței elementare pentru care optează protagoniștii. Pe lângă faptul că întreține viața, el realizează în romane cel puțin două funcții narativ importante.

Prima este legată de ideea de libertate și de evaziune din concretul nesatisfăcător : personajul urcă în ținuturi înalte, unde panorama locului i se înfățișează larg, iar posibilitatea fizică de zbor îi este dăruită, așa încât devine ușor și începe să zboare. Compania cerului, cu norii, vântul și soarele, îi aduce un fel de imaterialitate și-i face imaginația fecundă. El își regăsește atunci simțămintele care-l pun în legătură cu o tradiție ancestrală și cu strămoși pe care singuri inițiații îi și privilegiații din categoria lui o pot cunoaște.

A doua funcție este legată de prima și realizabilă prin ea : este vorba despre dimensiunea formatoare, care se realizează prin transferul informației de la o generație la alta, în cadrul unui proces de învățare deschis doar unora dintre membrii comunității.

Mircea Eliade plasează în mod paradoxal copacul, care este un element de o materialitate diferită de cea a aerului, tocmai în zona de actualizare a acestuia din urmă. Aceasta, deoarece copacul poartă pe om de la sol către spațiul ceresc, făcând de fapt legătura între cele două. El sporește acuitatea observației personajului leclezian, care este un personaj esențialmente contemplativ. Tot el este cel care definește geografic zona de apartenență a eroului, căci speciile arboricole mobilizate la Le Clezio sunt mai întotdeauna exotice, întotdeauna profund specifice, și puternic marcate din punct de vedere lexical : arborele de mango, dafinul, ficusul, copacul chalta ori copacul tambalacoque, tamarinul, etc. Fiecare dintre ei are puteri specifice și aduce servicii omului în felul său.

Copacul permite o înălțare și o coborâre pe același drum, avantaj care nu se regăsește la alte mijloace de transport către înalțuri. Ajuns sus, personajul, pătruns de aroma unică a dafinului, de exemplu, se simte nemuritor, precum acest arbore cu frunze tot anul verzi, își lasă gândul să vagabondeze, se lasă cuprins de un somn reparator, își vede sufletul desprins de corp și plecat către în sus. Este vorba de o experiență celestă, care, la revenirea pe pământ este simțită ca aducătoare de putere.

În felul acesta, copacul realizează funcția pe care i-a atribuit-o Mircea Eliade, de element de legătură între pământ și cer, cu rădăcina bine fixată în sol și coroana departe, în cer, un stâlp al lumii, care aduce verticalitate, stabilitate și șansa de a avea acces într-un univers altfel inaccesibil.

Vântul este forma cea mai reprezentativă prin care se manifestă aerul, iar formele pe care le ia el vorbește despre efectele pe care le va avea asupra personajului. Datorită lui, omul călătorește în zone necunoscute, ajunge în ținuturi anterior vizate numai sau pe care le-a pierdut și unde îi place acum să meargă pentru a regăsi ființe de altădată. Dar, mai presus de toate, vântul este expresia însăși a libertății regăsite.

Briză, uragan, crivăț sau furtună pe mare, mișcarea aerului, întotdeauna imprevizibilă, pune simțurile în alertă, creează bucurie sau aduce nenorocire ori moarte. Când este dezlănțuită, este în mod obligatoriu însoțită de celelalte elemente care se mobilizează : apa, pământul, focul. Este un atac combinat, un război al întregii Creații împotriva omului care, în această împrejurare grea, își găsește aliați în aceleași elemente.

Cerul, în sfârșit, exprimă aerul într-o formă a cărei funcție fundamentală este sacralitatea. Culoarea lui exprimă, după caz, puritatea, profunzimea, imaterialitatea, începutul, sau

timpul trecut, amintirea, tandrețea, ori dimpotrivă, întunericul, tristețea, angoasa, disperarea, teama de moarte.

Cerul înstelat ocazionalizează seri de contemplare, descifrare și învățare. Numeroase personaje lecleziene își petrec timpul citind în stele (de obicei viitorul) și învățând pe alții să le citească. În această ultimă ocupație există întotdeauna un inițiator și un inițiat. Donatorul este posesor al unui anumit volum de informație, iar primitorul este înarmat cu bună intenție. Transferul are loc între personaje aflate în raport de camaraderie, de dragoste sau de filiație. În acest ultim caz, apare de obicei tatăl biologic anterior absent, iar el transmite învățăcelului voința cerurilor și deci a elementelor fundamentale care îi veghează evoluția și ale căror decizii sunt obligatorii pentru el. Totul se desfășoară pe un puternic fond simbolic, în care sacralitatea are un rol considerabil.

Concluzie

Criteriul prezenței elementelor fundamentale în opera lui J.-M.G. Le Clézio a condus la desfășurarea cercetării de față în două etape : cea care precedă *Mondo et autres histoires* și cea care a venit după. Prima perioadă este marcată de o puternică ostilitate a elementelor, ostilitate care creează o lume în care este greu de supraviețuit. A doua aduce o perspectivă suportabilă, deoarece protagoniștii au găsit o cale relaxată de raportare la aceleași elemente, iar viața lor, care a știut acum să le integreze, s-a schimbat în bine, ei devenind împăcați și într-un fel fericiți. Ceea ce le-a permis să facă această trecere a fost acceptarea ca pe un dat al *existenței elementare* și traiul dus după regulile ei.

Departat de a deveni prin această opțiune narativă un scriitor al însingurării, Le Clézio rămâne un creator al prezentului, căci el vine cu romanele sale exact în locurile de pe mapamond unde există suferință acum, nu numai altădată. De aceea în opera sa se regăsesc țări ori ținuturi precum Biafra, Liberia, Irak, Vietnam unde ura, războaiele și moartea fac ravagii. Chiar dacă spațial și uneori temporal cultivă exotismul, el rămâne un creator ancorat în contemporaneitate, întrucât conținutul cărților sale sugerează o soluție la marile probleme ale timpului nostru : împăcarea cu elementele prin revenirea la natură.

Teza de doctorat *Poetica elementelor fundamentale în opera lui Jean-Marie Gustave Le Clézio* nu a pătruns nici în toate aspectele raportului protagonistului leclezian cu materiile primordiale, nici în toate caracteristicile unei opere care nu încetează să se completeze. Lista opțiunilor de abordare a ei este lungă și rămâne deschisă.

Bibliografie

I. Textes de J.-M. G. Le Clézio :

a. Textes de J.-M. G. Le Clézio parus aux éditions Gallimard :

- 1963 – *Le Procès-verbal*.
- 1965 – *La Fièvre*.
- 1966 – *Le Déluge*.
- 1967 [1999] – *L'Extase matérielle*.
- 1967 – *Terra Amata*.
- 1969 [2012] – *Le Livre des fuites*.
- 1970 – *La Guerre*.
- 1973 – *Les Géants*.
- 1973 [2014] – *Vers les Icebergs*.
- 1975 [2008] – *Voyages de l'autre côté*.
- 1976 – *Le Prophéties de Chilam Balam*.
- 1978 [2010] – *L'Inconnu sur la terre*.
- 1978 – *Mondo et autres histoires*.
- 1980 – *Désert*.
- 1980 [2008] – *Trois villes saintes*.
- 1982 – *La Ronde et autres faits divers*.
- 1984 – *La Relation de Michoacan*.
- 1985 – *Le Chercheur d'or*.
- 1986 [2011] – *Voyage à Rodrigues*.
- 1988 – *Le Rêve mexicain ou la pensée interrompue*.
- 1989 – *Printemps et autres saisons*.
- 1991 – *Onitsha*.
- 1992 [2003] – *Pawana*.
- 1992 – *Etoile errante*.
- 1993 – *Diego et Frida*.
- 1995 – *La Quarantaine*.
- 1997 – *Poisson d'or*.

- 1997 – *La Fête chantée*.
- 1999 – *Hasard suivi d'Angoli Mala*.
- 2000 – *Cœur brûle et autres romances*.
- 2003 – *Révolutions*.
- 2006 – *Ourania*.
- 2007 – *Ballaciner*.
- 2008 – *Ritournelle de la faim*.
- 2011 – *Histoire du pied et autres fantaisies*.
- 2014 – *Tempête, deux novellas*.
- 2017 – *Alma*.

b. Textes de J.-M. G. Le Clézio parus à d'autres maisons d'édition :

- 1971 – *Haï*, Genève, Editions d'Albert Skira/ Paris, Flammarion.
- 1973 – *Mydriase*, Montpellier, Fata Morgana.
- 1990 [1995] – *Sirandanes*, en collaboration avec Jémia Le Clézio, Paris, Seghers.
- 1997 – en collaboration avec Jémia Le Clézio, *Gens des nuages*, Paris, Stock.
- 2001 – *L'enfant de sous le pont*, Safrat – Lire c'est partir, Morsang sur Orge.
- 2004 – *L'Africain*, Mercure de France, Paris.
- 2006 – *Raga Approche du continent invisible*, Paris, Editions du Seuil.
- 2018 – *Bitna, sous le ciel de Séoul*, Paris, Stock.

c. Traductions en roumain :

- *Procesul verbal*, Univers, București, 1979. Traduit par Viorel Grecu, préface par Irina Mavrodin.
- *Potopul*, Facla, Timișoara, 1982. Traduit par Viorel Grecu.
- *Căutătorul de aur*, Univers, București, 1989. Préface et traduction par Șerban Velescu.
- *Primăvara și alte anotimpuri*, Univers, București, 1993. Traduit par Viorel Grecu.
- *Steaua rătăcitoare*, Univers, București, 1998. Traduction et postface par Ana-Antoaneta Popescu.
- *Diego și Frida, Diego și Frida*, Paralela 45, Pitești, 2004. Traduit par Nicolae Constantinescu.
- *Africanul*, Pro Editura, București, 2008. Traduit par Nicolae Constantinescu.

- *Raga*, Art, București, 2008. Traduit par Mădălin Roșioru.
- *Cartea fugilor*, Polirom, Iași, 2009. Traduit par Rita Chirian.
- *Riturnela foamei*, Polirom, Iași, 2009. Traduit par Ileana Cantuniari.
- *Peștișorul de aur*, Art, București, 2009. Traduit par Claudiu Komartin.
- *Urania*, Art, București, 2009. Traduit par Mădălin Roșioru.
- *Inimă arsă și alte romanețe*, Art, București, 2012. Traduit par Mădălin Roșioru.
- *Hazard. Angoli Mala*, Art, București, 2013. Traduit par Claudiu Komartin

d. Entretien parus en volumes :

- Le Clézio, J.-M. G., *Ailleurs*, Entretien avec Jean-Louis Ezine, Paris, Arléa, 1995.
- Lhoste, Pierre, *Conversations avec J. M. G. Le Clézio*, Paris, Mercure de France, 1971.

e. Entretien parus dans des magazines ou des journaux imprimés ou mis en ligne :

- (propos recueillis par) Crom, Nathalie, *Entretien avec JMG Le Clézio* : “La littérature, c’est du bruit, ce ne sont pas des idées”, in « Télérâma », mai 2007, Paris. (mis en ligne le 9 octobre 2008). URL: <<http://www.telerama.fr/livre/entretien-avec-jmg-le-clezio-la-litterature-c-est-du-bruit-ce-ne-sont-pas-des-idees,34562.php>>.
- Delorme, Marie, Laure, Le Clézio : “Il faudra apporter des réponses au vote FN”, in « Le Journal du Dimanche », Levallois-Perret, 14 octobre 2017, URL: <<http://www.lejdd.fr/culture/livres/lecrivain-le-clezio-au-jdd-il-y-a-en-france-un-recit-souterrain-3464267>>.
- Jaggi, Maya, J.-M. G. Le Clézio : “Being European, I’m not sure of the value of my culture, because I know what it’s done”, in « The Guardian », 10 avril 2010, URL: <<http://www.theguardian.com/books/2010/apr/10/le-clezio-nobel-prize-profile>>.
- Le Clézio, J.-M. G., *J. M. G. Le Clézio : la révolution des âmes*, propos recueillis par Gérard de Cortanze, in « Le Magazine littéraire », Paris, n° 418, mars 2003, p. 66-69.
- Le Clézio, J.-M. G., propos recueillis par Gérard de Cortanze, in « Le Magazine Littéraire », Paris, n° 430, avril 2004, p. 68-70.
- Libreros, Lucy « *Mi patria son los libros* » : Le Clézio, in « El País.com.co », Madrid, 8 febrero 2015, URL: <<http://www.elpais.com.co/elpais/cultura/noticias/mi-patria-son-libros-le-clezio>>.

- (propos recueillis par), Marin La Meslée, Valérie, *Les mondes de Jean-Marie Gustave Le Clézio*, in « Le Point », 1er novembre, 2011, Paris, URL: <http://www.lepoint.fr/culture/les-mondes-de-jean-marie-gustave-le-clezio-01-11-2011-1391321_3.php>.
- (propos recueillis par) Maury, Pierre, J.-M. G. Le Clézio, « J'ai une attirance pour les paysages minéraux, je ne sais pas pourquoi... », in « Le Magazine Littéraire », Paris, n° 459, décembre 2006, p. 83-85.
- Roussel-Gillet, Isabelle, *En dialogue avec Jean-Marie Gustave Le Clézio. Sous le signe de la fantaisie*, in Bedrane, Sabrinelle (dir.), « Roman 20-50 », Lille, Septentrion, n° 55, juin 2013, p. 131-146.
- ***« Rencontre avec J. M. G. Le Clézio, à l'occasion de la parution d'Ourania », 2006, URL: <<http://www.gallimard.fr/catalog/Entretiens/01057920.htm>>.

f. Entretiens avec Jémia Le Clézio dans des journaux mis en ligne :

- Rérolle, Raphaëlle, « Je suis celle qui vous dit “vous ne pouvez pas entrer” », in « Le Monde », 21 février 2013. URL: <http://www.lemonde.fr/culture/article/2013/02/21/je-suis-celle-qui-dit-vous-ne-pouvez-pas-entrer_1836573_3246.html>.
- Rérolle, Raphaëlle, « Vivre avec un écrivain », in « Le Monde », 21 février 2013. URL: <http://www.lemonde.fr/culture/article/2013/02/21/vivre-avec-un-ecrivain_1836566_3246.html>.

g. Articles signés par J.-M. G. Le Clézio:

- *Claude Lévi-Strauss : L'Homme nu*, in « Les Cahiers du Chemin », n° 21, 15 avril 1974, p. 171-184.
- « Le retour au pays natal des peuples déplacés est un droit fondamental », in « Le Monde », 30 juin, 2017, URL: <http://www.lemonde.fr/idees/article/2017/07/01/j-m-g-le-clezio-le-retour-au-pays-natal-des-peuples-deplaces-est-un-droit-fondamental_5154026_3232.html>.
- *Mircea Eliade l'initiateur*, in « La Quinzaine littéraire », Paris, n° 297, 1er-15 mars 1979, p. 1, 16.

II. Bibliographie critique:

a. Articles portant sur la réception du prix Nobel de littérature par J.-M. G. Le Clézio:

- Alexandru, Matei, *De ce a câștigat un scriitor francez*, in « România literară », București, n° 41, 17 octombrie 2008, p. 26.
- Călinescu Alexandru, *Nobel, eternă poveste*, in « Dilema veche », București, n° 244, 16-22 octombrie 2008, p. 8.
- Dutton, Jacqueline, *Le Clézio, le prix Nobel et les paradoxes de l'utopie*, in Thibault, Bruno; Moser, Keith (dir.), *J. M. G. Le Clézio. Dans la forêt des paradoxes*, Paris, L'Harmattan, 2012, p. 251-261.
- Edghal, Horace, Svenska Akademien, *Communiqué de presse*, « Prix Nobel de littérature », 9 octobre 2008, URL: <http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/2008/press_fr.pdf>.
- Garcin, Jérôme, *Les révolutions de Le Clézio*, in « Nouvel Observateur », 9 octobre 2008, URL: <<http://bibliobs.nouvelobs.com/romans/20081009.BIB2166/les-revolutions-de-le-clezio.html>>.
- Gherghel, Emilia, Claudia, *Poeme, povestiri, la ce bun toate astea ?*, in « Timpul », Iași, 12 decembrie 2008, p. 15.
- Jeannet, Frédéric – Yves, Jean-Marie Gustave Le Clézio ou le Nobel immérité, in « Le Monde », 18 octobre 2008, URL: <http://www.lemonde.fr/idees/article/2008/10/18/jean-marie-le-clezio-ou-le-nobel-immereite-par-frederic-yves-jeannet_11084>.
- Manole, Cristina, *Premianții*, in « Observatorul Cultural », București, n° 418, 6 – 12 iunie 2013, p. 21.
- Mavrodin, Irina, *Le Clézio și „Extazul material”* in « Convorbiri literare », Iași, n° 3, martie 2009, p. 18.
- Moser, Keith, *Le Clézio et « L'Effet Nobel » aux Etats-Unis*, in « Cahiers Le Clézio – Migrations et métissages dans l'œuvre de J.-M. G. Le Clézio », n° 3-4, Paris, Complicités, 2011, p. 268-270.
- Petrovici, Arina, *Un indian la Stockholm*, in « Observatorul cultural », București, n 446, 23-29 octombrie 2009, p. 10.
- Popa, Dumitru, Radu, *Le Clézio, scriitorul itinerant*, in « Viața românească », București, n° 12, decembrie 2008, p. 9-13.
- Salles, Marina, Moser, Keith (dir.), Westerlund, Fredrik, *La réception internationale du prix Nobel*, in « Les Cahiers Le Clézio », n° 3-4, Paris, Complicités, 2011, p. 267-284.

- Steiciuc, Elena, Brândușa, *Nomadul*, in « România literară », București, n 244, 16-22 octobre 2008, p. 27-28.
  - Thompson, Bob, , *Nobel Goes Global Witch Literary Prize*, in « Washington Post », 10 octobre 2008, URL: <<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/10/09/AR2008100900243.html>>.
  - Westerlund, Fredrik, *Entre Alfred Nobel et Sig Dagerman*, in « Les Cahiers Le Clézio », n° 3-4, Paris, Complicités, 2011, p. 277-278.
  - *** *Le Nobel de littérature décerné au Français Jean – Marie Le Clézio*, in « Le Monde », 9 octobre 2008, URL: <http://www.lemonde.fr/livres/article/2008/10/09/le-nobel-de-litterature-decerne-au-francais-jean-marie-le-clezio_11051>.
  - *** « Les premières réactions de Le Clézio à la radio suédoise », in « BibliObs.com », 9 octobre 2008, URL: <<http://bibliobs.nouvelobs.com/actualites/20081009.BIB2161/les-premieres-reactions-de-le-clezio-a-la-radio-suedoise.html>>.
- b. Etudes et articles portant sur J.-M. G. Le Clézio et sur son oeuvre :**
- Bedrane, Sabrinelle, Gillet-Roussel, Isabelle, Isabelle, *J.-M. G. Le Clézio nouvelliste. Des fièvres aux fantaisies*, in « Roman 20-50 », Lille, Septentrion, n° 55, juin 2013, p. 5-8.
  - Ben Jelloun, Tahar, *L'Ami*, in « Europe », Paris, n° 957-958, janvier-février 2009, p. 8-11.
  - Borgomano, Madeleine, *Figures de pères*, in « Europe », Paris, n° 957-958, janvier-février 2009, p. 149-160.
  - Borgomano, Madeleine, *La Quarantaine de Le Clézio*, in « Cahiers de narratologie », 1er septembre 2006, URL: <<https://narratologie.revues.org/317>>.
  - Borgomano, Madeleine, *Onitsha ou l'Afrique perdue*, in « Les Cahiers J.-M. G. Le Clézio », n° 3-4, Complicités, 2011, p. 95-105.
  - Boudier, Catherine, « Flore (Maurice) », Chahine, Béatrice, Chercheur d'or (le), in « Dictionnaire J.-M. G. Le Clézio », L'Association des lecteurs de J.-M. G. Le Clézio, Caen, Editions Passages, 2016, URL: <<http://www.editionspassages.fr/dictionnaire-jmg-le-clezio/>>.
  - Cavallero, Claude, *Entrevue de Nice*, in « Europe », Paris, n° 957-958, janvier-février 2009, p. 21-28.
  - Cavallero, Claude, *J. – M. G. Le Clézio et le sable des mots*, in « Tangence », n° 82, 2006, p. 121-134. URL: <<http://id.erudit.org/iderudit/016626ar>>.

- Cavallero, Claude, *L'Intellectuel et les médias*, in « Europe », Paris, n° 957-958, janvier – février 2009, p. 176-185.
- Chahine, Béatrice, Chercheur d'or (le), in « Dictionnaire J.-M. G. Le Clézio », L'Association des lecteurs de J.-M. G. Le Clézio, Caen, Editions Passages, 2016, URL: <<http://www.editionspassages.fr/dictionnaire-jmg-le-clezio/>>.
- (de) Cortanze, Gérard, *Une littérature de l'envahissement*, in « Le Magazine littéraire », Paris, n° 362, février 1998, p. 18-35.
- Crom, Nathalie, *Histoire du pied et autres fantaisies*, in « Télérama », n° 3224. 24 octobre 2011, URL: <<http://www.telerama.fr/livres/histoire-du-pied-et-autres-fantaisies,74299.php>>.
- Culver, Christopher, *Mauritan words in J. M. G. Le Clézio's La quarantaine*, 5 octobre 2016, URL: <<https://www.christopherculver.com/languages/mauritan-words-j-m-g-le-cleziols-la-quarantaine.html>>.
- Devarrieux, Claire, *Le Clézio, Dodo le Héros*, in « Libération », 6 octobre 2017, Paris, URL: <http://next.liberation.fr/livres/2017/10/06/le-clezio-dodo-le-heros_1601422>.
- Domange, Simone, *La quête du désert*, in « Le Magazine Littéraire », Paris, n° 362, février 1998, p. 44-47.
- Duplat, Guy, *La Grande musique de Le Clézio*, in « La Libre. Be », 20 février 2003, URL: <<http://www.lalibre.be/culture/livres-bd/la-grande-musique-de-le-clezio-51b87cdce4b0de6db9a84d73>>.
- Grosjean, Jean, « Le Clézio est hanté par la vie et les gens », in « Le Magazine Littéraire », n° 362, février 1998, p. 51-53.
- Hiroshi, Matsui, *Paradoxe colonial dans le roman de Le Clézio*, in « ICU, Comparative Culture », Tokyo, n° 36, 2004, p. 103-120. URL: <http://subsites.icu.ac.jp/org/sscc/pdf/matsui_36.pdf>.
- Landrot, Marine, *Tempête, J. M. G. Le Clézio*, 24 mars 2014, « Télérama », URL: <<http://www.telerama.fr/livres/tempete,110185.php>>.
- Le Clair, Bertrand, *Ce que Le Clézio doit à l'île Maurice*, in « Le Monde », 22 octobre 2017, URL: <http://www.lemonde.fr/livres/article/2017/10/22/ce-que-j-m-g-le-clezio-doit-a-l-ile-maurice_5204381_3260.html>.

- Léger, Thierry, *La Nausée en procès ou l'intertextualité sartrienne*, in Jollin-Bertocchi, Sophie, Thibault Bruno (dir.) *Lectures d'une œuvre. J.-M. G. Le Clézio*, Nantes, Editions du Temps, 2004, p. 95-103.
  - Moser, Keith, Le Clézio's « Martin » and His Religion of Ecstasy, in « Moderna språk », janvier 2012, URL: <<http://ojs.ub.gu.se/ojs/index.php/modernasprak/article/viewFile/1185/1024>>, p. 115-126.
  - Pagès-Jodlowski, Véronique, La voix narrative leclézienne : entre altérité et spécularité, in (dir.) Jollin-Bertocchi, Sophie; Thibault, Bruno, *Lectures d'une œuvre*, Nantes, Editions du Temps, 2004, p. 63-70.
  - Putnam, Walter, J. M. G. Le Clézio ou les paradoxes de la pensée nomade, in Thibault, Bruno; Keith Moser (dir.), *J. M. G. Le Clézio. Dans la forêt des paradoxes*, Paris, L'Harmattan, 2012, p. 233-243.
  - Rondeau, Daniel, *Ourania : le ciel de Le Clézio*, in « L'Express », Paris, 16 février 2016, URL: <https://www.lexpress.fr/culture/livre/ourania_821072.html>.
  - Source AFP, *Neuf ans après son Nobel, Le Clézio revient au roman*, in « Libération », 5 octobre 2017, URL: <http://www.lepoint.fr/culture/neuf-ans-apres-son-nobel-le-clezio-revient-au-roman-05-10-2017-2162259_3.php>.
  - Stendal-Bulos, *Le Roman comme poème?*, in « Europe », Paris, n° 957-958, janvier-février 2009, p. 82-92.
  - Zeltner, Gerda, « Jean-Marie Gustave Le Clézio : Le roman antiformaliste », in Mansuy, Pierre (dir.), *Positions et oppositions sur le roman contemporain*, Actes du colloque de Strasbourg, 8 avril 1970, Paris, Klincksieck, 1971, p. 215-224.
- c. Etudes et articles généraux:**
- Andersen, Susan M., Glassman, Noah S., Chen, Serena, *Transference in Social Perception: The Role of Chronic Accessibility in Significant-Other Representations*, in « Journal of Personality and Social Psychology », New York, vol. 69, n° 1, 1995, p. 41-57.
  - Balduin, Marc W, Holmes, John G, *Salient Private Audiences and Awareness of the Self*, in « Journal of Personality and Social Psychology », New York, vol. 52, n° 6, 1987, p. 1087-1098.
  - Bertholet, Daniel, *Les énigmes d' une réception*, in « Le Magazine littéraire », Paris, n° 475, mai 2008, p. 66-67.

- Calinesco, Matei, *Imagination et sens. Attitudes « esthétiques »*, in Constantin Tacou (dir.), « Cahier de l'Herne », « Mircea Eliade », Paris, Editions de l'Herne, 1978, p. 301-324.
- Călinescu, Al., *De la Eliade la Adrian Marino sau proba labirintului*, in « Convorbiri literare », Iași, n° 5, mai 1980, p. 4.
- Clément, Catherine, *La grande aventure de l'esprit*, in « Le Magazine Littéraire », Paris, n° 475, mai 2008, (dossier coordonné par Alexis Lacroix) « Dossier Claude Lévi-Strauss, Le Penseur du siècle », p. 60.
- Descola, Philippe, *Le décentrement de l'ethnologie sauvage*, in « Le Magazine Littéraire », Paris, n° 475, mai 2008, p. 72-73.
- Dubuisson, Daniel, *Anthropologie poétique. Prolégomènes à une anthropologie du texte*, in « L'Homme », tome 29, n° 111-112, 1989, p. 222-236, URL: <http://www.persee.fr/doc/hom_0439-4216_1989_num_29_111_369159>.
- Genoulaz, R., *Viste technique de l'Usine d'incinération de Nice*, Paris, 28 mars 2017, URL: <<http://aicvf.org/cotedazur-corse/actualites/visite-technique-de-lusine-dincineration-de-nice/>>.
- Ghideanu, Tudor, *Nivelul teoretic al structurii*, in „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași, (Serie Nouă), Secțiunea III, b. Științe filozofice, Tomul XXII, Anul 1976, p. 31-37.
- Hénaff, Marcel, *La nouveauté Lévi-Strauss*, in « Le Magazine Littéraire », Paris, n° 475, mai 2008, p. 68-69.
- Héraud, Lucile, *Animus, Anima et processus d'individuation dans l'analyse jungienne*, in « Cahiers du Groupe d'Etudes Spirituelles Comparées », « Animus et Anima », colloque tenu à Paris les 31 mai et 1er juin 1997, Archè Edidit, 1998, p. 15-37.
- Joachim, Fanny ; Gras, Romain, *Esclavage : la course de quatre pays africains au tourisme*, in « Le Monde Afrique », Paris, 15 juillet 2016, URL: <http://www.lemonde.fr/afrique/article/2016/07/15/esclavage-la-course-de-quatre-pays-africains-au-tourisme-memorial_4970215_3212.html>.
- Perșa, Dan, *Guenonism și postmodernitate*, in „Ateneu”, an 43, nr. 9 (445), Bacău, septembrie 2016, p. 22

- (propos retranscrits par) Rabourdin, Dominique, Roger Caillois et “le fantastique naturel”, in « Le Magazine Littéraire », Paris, n° 475, mai 2008, (Les entretiens avec Roger Caillois ont été enregistrés les 12 et 13 août 1971), p. 98-99.
- Râmbu, Nicolae, *Barbaria interpretării. Reflecții despre hermeneutica lui Schleiermacher*, in „Limba Română”, n° 7-8, Chișinău, 2008, URL: <<http://www.limbaromana.md/index.php?go=articole&printversion=1&n=428>>.
- Ries, M. E. Julien, *Histoire des Religions, phénoménologie, herméneutique*, in Constantin Tacou (dir.), « Cahier de l’Herne », « Mircea Eliade », Paris, Editions de l’Herne, 1978, p. 11-24.
- *** Binete § Jardin, Figuier, (*Ficus carica*), pour des figues à haute valeur nutritive, in « Le Monde », 21 octobre 2017, Paris, URL: <<https://jardinage.lemonde.fr/dossier-214-figuier-ficus-carica.html>>.
- *** « Histoire naturelle : Le tambalacoque, vieux sage de nos forêts », in « Le Mauricien », Port Louis, 21 janvier 2012, URL: <<https://www.lemauricien.com/article/histoire-naturelle-tambalacoque-vieux-sage-nos-for%C3%AAts/>>.
- *** Organisation des Nations Unies pour l’éducation, la science et la culture, Convention du patrimoine mondial, « L’Ile de Gorée », URL: <<https://whc.unesco.org/fr/list/26>>.

III. Volumes de critique littéraire:

a. Thèses de doctorat portant sur l’oeuvre de J.-M. G. Le Clézio:

- Balint, Babos, Adina, Anamaria, *Pour une poétique de la création : Proust et Le Clézio*, Thèse de doctorat, Ottawa, Université de Toronto, Bibliothèque et Archives Canada, 2009, URL: <<http://www.bac-lac.gc.ca/fra/Pages/accueil.aspx>>.
- Chung Ook, *Le discours prophétique dans l’œuvre de J. M. G. Le Clézio*, Thèse de Doctorat soumise à la Faculté des études supérieures et de la recherche en vue de l’obtention du diplôme de Doctorat ès Lettres, Département de langue et littérature française, Université McGill, Montréal, Québec, février 1998.
- Dreve, Roxana – Ema, *J. M. G. Le Clézio et Göran Tunström. Analyse fractale du thème de l’enfance*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2014.

- Haddad – Khalil, Sophia, *La reverie élémentaire dans l'œuvre de J. M. G. Le Clézio (Le Procès-verbal, La Fièvre, Désert, Onitsha, Pawana)*, Clermont – Ferrand/ France, Villeneuve d'Ascq, ANRT Thèses, 1998.
  - Jung, Haï-Souk, *Les Métamorphoses de la ville dans l'œuvre de J. M. G. Le Clézio*, Thèse de Troisième cycle, Université de Nice, Faculté des Lettres et Sciences Humaines, Villeneuve d'Ascq, diffusion PU Septentrion, 1983.
  - Westerlund, Fredrik, *Les fleuves dans l'œuvre romanesque de J. M. G. Le Clézio*, Thèse de doctorat, Philologie française, Helsinki., 2011, URL: <<https://www.finna.fi/Record/fennica.976474>>.
- b. D'autres thèses :**
- Dach-St. Ours, Kathryn, *Le fantastique chez Roger Caillois*, The Catholic University of America, Washington DC., 2001.
  - Pr. Asistent Streza, Liviu, *Botezul în diferite rituri liturgice creștine. Teză de doctorat în Teologie*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe române, București, 1985.
- c. Volumes critiques collectifs:**
- (van) Acker, Issa, *Carnets de doute. Variante romanesque du voyage chez J. M. G. Le Clézio*, Amsterdam, New York, Rodopi – B. V., 2008.
  - Anoun, Abdelhaq, *J. M. G. Le Clézio, Révolutions ou l'appel intérieur des origines*, Paris, L'Harmattan, 2005.
  - Borgomano, Madeleine, *Parcours de lecture, Désert*, Paris, Bertand – Lacoste, 1992.
  - Brée, Germaine, *Le Monde fabuleux de J. M. G. Le Clézio*, Amsterdam, Rodopi BV, 1990.
  - Cavallero, Claude, *Le Clézio témoin du monde*, Paris, Calliopées, 2009.
  - Chung, Ook, *Le Clézio une écriture prophétique*, Paris, Imago, 2001.
  - (de) Cortanze, Gérard, *J. M. G. Le Clézio. Le Nomade immobile*, Paris, Gallimard, 1999.
  - (de) Cortanze, Gérard, *J.-M. G. Le Clézio*, Paris, Gallimard, 2009.
  - Di Scanno, Teresa, *La vision du monde de Le Clézio Cinq études sur l'œuvre*, Napoli – Ligori, Paris – Nizet, 1983.
  - Domange, Simone, *Le Clézio ou la quête du désert*, Paris, Imago, 1993.
  - Dutton, Jacqueline, *Le Chercheur d'or et d'ailleurs. L'utopie de J. M. G. Le Clézio*, Paris, L'Harmattan, collection « Utopies », 2003.

- Holzberg, Ruth, *L'œil du serpent : Dialectique du silence dans l'œuvre de J.-M. G. Le Clézio*, Québec, Naaman, 1981.
  - Labbé, Michèle, *Le Clézio, l'écart romanesque*, Paris, L'Harmattan, 1999.
  - Mathé, Roger, *L'Exotisme d'Homère à Le Clézio*, Paris/ Montréal, Bordas, 1972.
  - Mbassi – Atéba, Raymond, *Identité et fluidité dans l'œuvre de Jean-Marie Gustave Le Clézio. Une poétique de la mondialité*, Paris, L'Harmattan, 2011 [2008].
  - Onimus, Jean, *Pour lire Le Clézio*, Paris, PUF, 1994.
  - Pien, Nicolas, *Le Clézio, la quête de l'accord originel*, Paris, L'Harmattan, 2004.
  - Romaric, Jean, Florent, Jean Florent Romaric Gnayoro, *La Naturévasion de Giono et de Le Clézio*, Beau Bassin, Editions universitaires européennes, 2018.
  - Salles, Marina, *Le Clézio Notre contemporain*, Collection, Rennes, PUR, collection. « Interférences », 2006.
  - Sohy, Christelle, *Le féminin chez J. M. G. Le Clézio*, Paris, Le Manuscrit, 2010.
  - Stendal-Bulos, Miriam, *Chemins pour une approche poétique du monde : Le roman selon J. M. G. Le Clézio*, Copenhague, Museum Tusculanum Press, collection « Etudes Romanes », 1999.
  - Suzuki, Masao, *J.-M. G. Le Clézio : Evolution spirituelle et littéraire Par-delà l'Occident moderne*, Paris, L'Harmattan, 2007.
  - Thibault, Bruno, *J. M. G. Le Clézio et la métaphore exotique*, Amsterdam, Rodopi B. V., 2009.
  - Tritsmans, Bruno, *Livres de pierre : Segalen – Caillois – Le Clézio – Gracq*, Tübingen, Günter Narr Verlag, 1992.
  - Waelti-Walters, Jennifer, *Icare ou l'évasion impossible. Etude psycho – mythique de l'œuvre de J. M. G. Le Clézio*, Québec, Naaman, 1981.
- d. Ouvrages critiques collectifs :**
- Jollin-Bertocchi, Sophie, Thibault Bruno (dir.), *Lectures d'une œuvre. J.-M. G. Le Clézio*, Nantes, Editions du Temps, 2004.
  - Pien, Nicolas, Dominique Lanni (dir.), *J. M. G. Le Clézio explorateur des royaumes de l'enfance*, Montréal, Passage(s), 2014.
  - Thibault, Bruno et Keith Moser (dir.), *J. M. G. Le Clézio. Dans la forêt des paradoxes*, Paris, L'Harmattan, 2012.

IV. Ouvrages thématiques

- Bachelard, Gaston, *Fragments d'une Poétique du Feu*, Etablissement du texte, avant-propos et notes par Suzanne Bachelard, Paris, PUF, 1988.
- Bachelard, Gaston, *L'Air et les Songes. Essai sur l'imagination du mouvement*, Paris, Librairie José Corti, 2001 [1943].
- Bachelard, Gaston, *L'Eau et les Rêves. Essai sur l'imagination de la matière*, Paris, Librairie José Corti, 1942.
- Bachelard, Gaston, *La flamme d'une chandelle*, Paris, Quadrige/ PUF, 2009 [1961].
- Bachelard, Gaston, *La poétique de l'espace*, Paris, PUF, 1961 [1957].
- Bachelard, Gaston, *La psychanalyse du feu*, Paris, Gallimard, 1994, [1949].
- Bachelard, Gaston, *La Terre et les rêveries de la volonté*, Paris, Corti/ Les Massicotés, 2004 [1948].
- Bachelard, Gaston, *La Terre et les rêveries du repos*, Paris, Librairie José Corti, 1982 [1948].
- Barthes, Roland, *Mythologies*, Paris, Editions du Seuil, 1957.
- Bulcão, Marly, *Promenade brésilienne dans la poétique de Gaston Bachelard*, Paris, L'Harmattan, coll. « Ouverture philosophique », 2010.
- Burgos, Jean, *Pour une poétique de l'imaginaire*, Paris, Editions du Seuil, 1982.
- Caillois, Roger, *Abordări ale imaginarului*, Nemira, București, 2001. Traduit du par Nicolae Baltă.
- Caillois, Roger, *Eseuri despre imaginație*, Univers, București, 1975. Traduit en roumain par Viorel Grecu, préface signée par Paul Cornea.
- Caillois, Roger, *L'homme et le sacré*, Paris, Gallimard, 1950 [1939].
- Caillois, Roger, *Le mythe et l'homme*, Paris, Gallimard, 1938.
- Constantinescu, Muguraș; Steiciuc, Elena-Brîndușa, *Imaginar și creație*, București, Univers, 2003. Préface signée par Muguraș Constantinescu.
- Dubuisson, Claude, *Esquisses pour une anthropologie du texte*, Louvain-la-Neuve, Peeters, 1996.
- Dubuisson, Daniel, *Mythologies du XXe siècle* (Dumézil, Lévi-Strauss, Eliade), Lille, Presses Universitaires de Lille, 1993.

- Durand, Gilbert, *Figures mythiques et visages de l'œuvre, de la mythocritique à la mythanalyse*, Paris, Berg International éditeurs, 1979.
- Durand, Gilbert, *Introduction à la mythologie. Mythes et sociétés*, Paris, Albin Michel, 1996.
- Durand, Gilbert, *L'imagination symbolique*, Paris, Quadrige/ PUF, 2012 [1964].
- Durand, Gilbert, *Les structures anthropologiques de l'imaginaire*, Paris, PUF, 1963 [1960].
- Eliade, *La Nostalgie des origines*, Paris, Gallimard, 1971.
- Eliade, Mircea, *Aspects du mythe*, Paris, Gallimard, 1991 [1963].
- Eliade, Mircea, *Comentarii la Legenda Meșterului Manole*, Publicom, București, 1943.
- Eliade, Mircea, *Drumul spre centru*, Univers, București, 1991.
- Eliade, Mircea, *Forgerons et alchimistes*, Paris, Flammarion.
- Eliade, Mircea, *Images et symboles. Essais sur le symbolisme magico-religieux*, Paris, Gallimard, 1980 [1952].
- Eliade, Mircea, *Încercarea labirintului*, Dacia, Cluj-Napoca, 1990.
- Eliade, Mircea, *Initiations, rites, sociétés secrètes. Naissances mystiques. Essai sur quelques types d'initiation*, Paris, Gallimard, 1959.
- Eliade, Mircea, *L'Alchimie asiatique*, Paris, L'Herne, 1980 [1978], traduit du roumain par Alain Paruit.
- Eliade, Mircea, *Le Chamanisme et les techniques archaïques de l'extase*, Paris, Payot, 1968.
- Eliade, Mircea, *Le Mythe de l'alchimie*, Paris, L'Herne, 1980 [1978], traduit du roumain par Ileana Tacou
- Eliade, Mircea, *Le mythe de l'éternel retour*, Paris, Gallimard, 1991 [1954].
- Eliade, Mircea, *Le sacré et le profane*, Paris, Gallimard, 1965.
- Eliade, Mircea, *Mythes, rêves et mystères*, Paris, Gallimard, 2013 [1957].
- Eliade, Mircea, *Mythes, rêves et mystères*, Paris, Gallimard, Folio, Essais, 2013 [1957].
- Eliade, Mircea, *Studii de etnologie și mitologie*, Selecție de texte și note de Magda Ursache și Petru Ursache. Prefață de Petru Ursache, Eikon, Cluj Napoca, 2008.
- Eliade, Mircea, *Traité d'Histoire des religions*, Paris, Payot, 1959 [1948].
- Frazer, James-George, *Mythes sur l'origine du feu*, Paris, Payot, 1930.

- Frye, Northrop, *Anatomia criticii*, Univers, București, 1972 [1957], tradit du roumain par Sterian Dominica et par Spăriosu Mihai, préface du livre signée par Călin Vera.
- Frye, Northrop, *L'Écriture profane. Essai sur la structure du romanesque*, traduit de l'anglais par Cornelius Crowley, Paris, Circé, 1998.
- Gaston Bachelard, *La poétique de la rêverie*, Paris, Quadrige/ PUF, 2005 [1960].
- Guénon, René *Simboluri ale științei sacre*, Humanitas, București, 1997, Colecția de spiritualitate universală. Traduit du français par Tolcea Marcel et Șerbănescu Sorina.
- Guénon, René, *Metafizică și cosmologie orientală*, București, Herald, 2005, Traduit du français par Holbea Daniel, préface signée par Tamas Mircea.
- Idel, Moshe, *Mircea Eliade. De la magie la mit*, Iași, Polirom, 2014. Traduit de l'anglais par Maria-Magdalena Anghelescu.
- Jung, Carl-Gustav, *Psychologie et alchimie*, Paris, Buchet/ Chastel, 1970. Traduit de l'allemand et annoté par Henry Pernet et le docteur Roland Cahen.
- Lévi-Strauss, Claude, *Anthropologie structurale deux*, Paris, Plon, 1973.
- Lévi-Strauss, Claude, *Anthropologie structurale*, Paris, Plon, 1974.
- Lévi-Strauss, Claude, *Mythologiques, Le Cru et le cuit*, I, Paris, Plon, 1964.
- Marino, Adrian, *Hermeneutica lui Mircea Eliade*, Dacia, Cluj-Napoca, 1980.
- Pouliquen, Jean-Luc, *Gaston Bachelard ou la rêverie des origines*, Paris, L'Harmattan, coll. « Ouverture philosophique », 2007.

V. Ouvrages généraux:

- Arhimandrit Prof. Dr. Zăgrean, Ioan, *Morala creștină. Manual pentru seminariile teologice*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1985.
- Battistini, Yves, *Trois présocratiques, Héraclite, Parménide, Empédocle*, Paris, Gallimard, 1968.
- Berstein, Serge ; Milza, Pierre, *Histoire de la France au XXe siècle*, Bruxelles, Complexe, 1995.
- Bonnemaïson, Joël, *L'Arbre et la Pirogue*, Paris, Ostrom, 1986.
- Braniște, Ene, *Explicarea sfintelor taine de inițiere (Botez, Mirungere, Euharistie în Literatura creștină)*, Editura Arhiepiscopiei Bucureștilor, București, 1990.

- Calvocoressi, Peter, *Politica mondială după 1945*, Allfa, București, 2000., Traduit de l'anglais par Simona Ceaușu.
- Cifor, Lucia, *Principii de hermeneutică literară*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, Iași, 2006.
- Dumas, Felicia, *Plurilinguisme et éducation en français*, Junimea, Iași, 2010.
- Freud, Sigmund, *Eul și Seul, in Psihologia inconștientului*, Opere esențiale, vol. 3, Trei, București, 2010.
- Freud, Sigmund, *Opere esențiale, 4, Cuvântul de spirit și raportul său cu inconștientul*, traducere din germană : Daniela Ștefănescu, Vasile Dem. Zamfirescu, Trei, București, 2010.
- Genette, Gérard, *Seuils*, Paris, Seuils, 2002 [1987].
- Idel, Moshe, *Mircea Eliade. De la magie la mit*, Iași, Polirom, 2014. Traduit de l'anglais par Maria-Magdalena Anghelescu.
- Jeanrenaud, Magda, *Introduction à la poétique*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1995.
- Jung, Carl Gustav, *Arhetipurile și inconștientul colectiv*, Trei, București, 2003.
- Mavrodin, Irina, *Modernii, precursori ai clasicilor*, („Le Clézio : o poetică imanentă”, p. 39-50.), Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1982.
- Mavrodin, Irina, *Poietică și poietică*, Univers, București, 1982.
- Mavrodin, Irina, *Romanul poetic*, Colecția « Eseuri », Univers, București, 1977.
- Mărtinică, Isidor, *Sacramentele Bisericii Catolice în Teologie, în cărțile Sfinților Părinți și în Dreptul Canonic*, tome I, „Sacramentele inițierii creștine”, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, București, 2003.
- Mihăescu, Haralambie, *Heraclit din Efes*, traduction et étude introductive par Mihăescu Haralambie, préface par Balmuș, Constantin, Tipografia Alexandru A. Terek, Iași, 1943.
- Mims, Cedric, *Enciclopedia morții*, Orizonturi, București, 2006, Traduit de l'anglais par Ciucă, Paul, Octav.
- Mitru, Alexandru, *Legendele Olimpului : Eroii*, « Expediția Argonauților », Editura Ion Creangă, București, 1973.
- Raimond, Michel, *Le Roman depuis la Révolution*, Paris, Armand Colin, collection. « U », 1981.

- Râmbu, Nicolae, *Tirania valorilor. Studii de filosofia culturii și axiologie*. Editura Didactică și Pedagogică, R. A., București, 2006.
- Riegel, Martin; Pellat, Jean-Christophe; Rioul, René, *Grammaire méthodique du français*, Paris, Quadrige/ PUF, 2008 [1994], p. 317.
- Robbe-Grillet, Alain, *Pour un nouveau roman*, Paris, Editions de Minuit, 1961.
- Robert, Marthe, *Roman des origines et origines du roman*, Gallimard, Paris, 2013 [1972].
- Rouaud, Jean; Michel Le Bris (dir.), *Pour une littérature-monde*, Paris, Gallimard, 2007.
- Tadié, Jean-Yves, *Le Récit poétique*, Paris, PUF, 1978.
- Vieux, Maurice, *Lumea constructorilor medievali*, București, Meridiane, 1981. (*Les secrets des bâtisseurs*, 1975). Traduit du roumain par Crișan Popescu, avec une préface signée par Cristian Moisescu.
- *** *La Bible* en ligne. URL: <<http://sainte bible.com/genesis/2-7.htm>>.
- *** *Buddhist Legends, Book XIV. 2. « The Twin Miracle »*, URL: <<https://www.ancient-buddhist-texts.net/English-Texts/Buddhist-Legends/14-02.htm>>.
- *** Histoire de l'humanité (ouvrage collectif), volume VII, *Le XXe siècle de 1914 à nos jours*, Editions UNESCO, 2009 [2008]. URL: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001810/181093f.pdf>>.

VI. Histoires littéraires:

- Brenner, Jacques, *Mon histoire de la littérature française contemporaine*, Paris, Grasset & Fasquelle, 1987.
- Brunel, Pierre (dir.), *Histoire de la littérature française*, Tome 2, XIXe et XXe siècles, Paris, Bordas, 1977 [1972].
- Brunel, Pierre ; Denis Huisman, *La littérature française. Des origines à nos jours*, Paris, Librairie Vuibert, 2001.
- Calle-Gruber, Mireille, *Histoire de la littérature française du XXe siècle ou Les repentis de la littérature*, Paris, Honoré Champion Editeur, 2001.
- Couty, Daniel (dir.), *Histoire de la littérature française*, Paris, Larousse – Bordas/ HER, 2000 [1988].
- Ion, Angela (dir.), *Histoire de la littérature française. Création et devenir dans la littérature française du XXe siècle*, București, 1989.
- Nadeau, Maurice, *Le Roman français depuis la guerre*, Paris, Gallimard, 1970.

VII. Dictionnaires:

- Aquien, Michèle ; Molinié, Georges, *Dictionnaire de rhétorique et de poésie*, Paris, Librairie Générale française, La Pochothèque, 1999,
- Balaci, Anca, *Mic dicționar mitologic greco-roman*, Editura Științifică, București, 1966.
- Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain, *Dictionnaire des symboles : Mythes, rêves, coutumes, gestes, formes, figures, couleurs, nombres*, Robert Laffont/ Jupiter, Paris, 1990 [1969].
- *Collins Dictionary*, URL: <<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/ouma>>.
- Desmars, Bernard, (Alexis Jules) Eugène Leclézio, in *Dictionnaire biographique du fouriérisme*, notice mise en ligne en mars 2015. URL: <<http://www.charlesfourier.fr/spip.php?article1542>>.
- *Dictionnaire J.-M. G. Le Clézio*, L'Association des lecteurs de J.-M. G. Le Clézio, Caen, Editions Passages, 2016, URL: <<http://www.editionspassages.fr/dictionnaire-jmg-le-clezio/>>.
- Ducrot Oswald, *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Paris, Editions du Seuil, 1972.
- Dumas, Felicia, *Dicționar bilingv de termeni religioși ortodocși*, Român-Francez, Mitropolia Moldovei și Bucovinei, Doxologia, Iași, 2010.
- Garcin, Jérôme (dir.), *Dictionnaire des écrivains contemporains de langue française par eux-mêmes*, Paris, Editions Mille et une nuits, département de la Librairie Arthème Fayard, 2004.
- Guirard, Felix; Schmidt, Joël, *Mythes. Mythologie. Histoire et dictionnaire*, Paris, Larousse – Bordas, 1996.
- Ion, Angela (dir.), *Dicționar de scriitori francezi*, Iași, Polirom, 2012, p. 891-894.
- Julien, Nadia, *Dictionnaire des symboles. De Tous les Temps et de Tous les Pays*, Verviers, Marabout, Allier, 1989.
- Panaitescu, Val (dir.) *Terminologie poetică și retorică*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1995, p. 139-142.
- Pont-Humbert, Catherine, *Dictionnaire des symboles, des rites et des croyances*, Paris, Editions JC Lattès, 1995.

- Robert, Paul (dir.), *Dictionnaire universel des noms propres, Le Petit Robert 2*, Paris, SNLC – Le Robert, 1980.
- *Trésor de la Langue Française* [TLF]. URL: <<http://www.cnrtl.fr/definition/>>.

VIII. Documents audio-visuels:

- Adler, Laure, « L’heure bleue », *Les paradis perdus de J. M. G. Le Clézio*, France Inter, 18 décembre 2017, URL: <<https://www.franceinter.fr/emissions/l-heure-bleue/l-heure-bleue-18-decembre-2017>>.
- Amar, Yvan, *La danse des mots*, « Écriture de la langue, écriture de l’image », RFI, le 4 janvier 2008. URL: <http://www1.rfi.fr/radiofr/editions/072/edition_14_20080104.asp>.
- Busnel, François, « La Grande Librairie » : J.-M. G. Le Clézio et Pierre Rabhi, 10 avril 2014. URL: <<https://www.youtube.com/watch?v=Oo90R83mCtc>>.
- Busnel, François, « La Grande Librairie », 5 octobre 2017, JMG Le Cézio, M. Ricard, C. Bobin, R. Peck, et V. Olmi, URL: <<https://www.youtube.com/watch?v=wPuAQ6PnXYM>>.
- (un film de) Caillat, François, et (de) Gaudemar, Antoine, *Jean-Marie Gustave Le Clézio entre les mondes*, DVD, France 5 éditions, INA, avec le soutien du CNC, 2009.
- Chantrel, Maëtte et Rolland, Christian, « Étonnants Voyageurs » avril 1998. Café littéraire avec : Gérard DE CORTANZE, J.M.G. LE CLEZIO, URL: <<https://vimeo.com/63560628>>.
- Fellous, Colette, *J. – M. G. et Jemia Le Clézio*, Extraits d’un « Carnet nomade » diffusé sur France Culture le 22 décembre 1997, sur le CD, *Trois entretiens avec J. – M. G. Le Clézio* qui accompagne le livre de Gérard de Cortanze, *J.-M. G. Le Clézio*, Paris, Gallimard, 2009.
- Fruchon-Toussaint, Catherine, *Littérature sans frontières. J.-M. G. Le Clézio*, 30 mars 2014. URL: <<http://www.rfi.fr/emission/20140330-le-clezio-ecrivain-tempete-deux-novellas/>>.
- Gopnik, Adam, *His Writing, His Books, Le Clézio’s tribute to JD Salinger*, 2009, URL: <<http://www.sam-network.org/video/his-writing-his-books>>.
- Houoot, Laurence, « Tempête. Deux novellas », *le souffle de J. M. G. Le Clézio*, 18 avril 2014, Paris, Franceinfo. URL: <<http://culturebox.francetvinfo.fr/livres/romans/tempete-deux-novellas-le-souffle-de-jmg-le-clezio-sur-les-vagues-de-l-ame-154281>>.

- J.-M. G. Le Clézio interviewé par Dumayet, Pierre, « Lectures pour tous », le 16 octobre 1963. INA, URL: <<http://www.ina.fr/video/I00018142/jean-marie-gustave-le-clezio-a-propos-de-son-premier-roman-le-proces-verbal-video.html>>.
- J.-M. G. Le Clézio, *La disparition de la culture* amérindienne. Entretiens avec Germain-Thom, O., 2 décembre 2008, URL: <<http://www.musicme.com/Jean-Marie-Gustave-Le-Clezio/titres/La-Disparition-De-La-Culture-Amerindienne-t4255035.html>>.
- Jean-Marie Gustave Le Clézio répond à Thierry Fiorile, « Tempête : deux novellas » de Jean-Marie Le Clézio, Info Culture, 28 mars 2014. URL: <<http://www.franceinfo.fr/emission/le-choix-culture/2013-2014/tempete-deux-novellas-de-jean-marie-le-clezio-03-28-2014-10-25>>.
- Moll, Geneviève ; Lebrage, Christian, « Jean-Marie Le Clézio à Albuquerque », Reportage à l'occasion de la sortie de son dernier roman, *Ourania*, INA, le 16 mars 2006. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=j4cObsGt_10>.
- Nadeau, Maurice à propos du *Déluge*, 24 mars 1966, INA, « Lire », n° 11, *J.-M. G. Le Clézio*, par Daniel Costelle, Bernard Cwagenbaum et Jean-Pierre Lajournade. URL: <<http://www.ina.fr/video/CPF86624427/maurice-nadeau-gustave-le-clezio-video.html>>.
- Pivot, Bernard, *Interview Jean – Marie Le Clézio – Bernard Pivot*, « Apostrophes », 19 septembre 1980, Archives vidéo, INA. URL: <<http://www.ina.fr/video/I08218004/bernard-pivot-et-jean-marie-le-clezio-video.html>>.